

DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.07>

УДК 343.982.4

Л. С. Тальянчук,

кандидат юридичних наук, завідувач сектору почеркознавчих досліджень,
технічного дослідження документів та обліку

Вінницького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру

Міністерства внутрішніх справ України, м. Вінниця, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4949-2283>,

e-mail: lesichka302015@gmail.com

ВИДИ ОГЛЯДУ ДОКУМЕНТІВ, ЩО ПОСВІДЧУЮТЬ ОСОБУ ПІД ЧАС ПЕРЕТИНУ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ (оглядова стаття)

Підроблені документи для перетину державного кордону є предметом низки кримінальних правопорушень. Це такі кримінальні правопорушення, як: торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини; контрабанда; виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї, шахрайство; зловживання службовим становищем тощо.

Євроінтеграція, запровадження безвізовий режим, політичні й військові конфлікти в Україні та інших державах світу, економічна нестабільність та збільшення кількості біженців і мігрантів привели до введення в обіг і видачу зразків бланків документів із безконтактним електронним носієм інформації. Водночас в обігу залишаються деякі паспортні документи старих зразків, які підробляють злочинці для подальшого використання під час вчинення кримінальних правопорушень.

Ключові слова: паспорт, суб'єкт, перевірка, перетин кордону, виявлення ознак підроблення, експерт, дослідження.

Документи, що посвідчують особу під час перетину державного кордону України, є особливими документами. І ця особливість полягає у їх правовому статусі. Так, саме такі документи не тільки посвідчують особу, а також є підтвердженням громадянства; не тільки дають право на виїзд за межі держави та в'їзд, а й свідчать про вид діяльності особи. Ці характерні можливості можна пояснити доволі частими змінами зразків бланків за роки незалежності України з оновленням у них спеціальних елементів захисту. Можливо, саме тому документи, що посвідчують особу під час перетину державного кордону, на жаль, нерідко стають об'єктами злочинних посягань.

Як свідчать статистичні дані Державної прикордонної служби України, кількість виявлених підроблених паспортних документів щороку збільшується. Так, наприклад, 2014 р. було виявлено 320 підроблених документів, що

дають право на перетин кордону, 2015 р.— 681 такий документ, 2016 р. їх кількість становила 486, 2017 р.— 950 документів, 2018 р.— приблизно 1000 ¹.

Нині, коли Україна має проблеми з охороною східних кордонів, збільшенням кількості біженців у зв'язку з бойовими діями, зросла актуальність перевірки документів, що надають право на перетин державного кордону України, не лише у відповідних пунктах на державному кордоні, а й у прикордонних і в підконтрольних Україні місцях.

Найбільш типовими видами підробки паспортних документів є: повна підробка, використання викрадених паспортів із внесенням до них змін (заміна сторінки даних, видалення та внесення нової інформації тощо). Також у цих документах підробляють візи й інформацію в них, використовують фіктивні запрошення туристичних агентств, навчальних закладів, державних і приватних фірм тощо.

Постановка наукової проблеми. У ст. 358 Кримінального кодексу України передбачена відповідальність за підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, а також використання підроблених документів ².

Виявити кримінальні правопорушення та попередити вчинення інших із використанням підроблених документів можливо лише завдяки вивченню їхнього змісту та перевірці. П. Г. Кулагін щодо цього вважає, що виключити можливість використання підроблених документів, а отже, попередити злочин, можливо не лише технічним захистом бланків, ускладненням технології їх виготовлення, застосуванням спеціальних фарб та барвників, а навіть виявленням кожного підробленого документа під час перевірки й огляду ³. Отже, з метою попередження вчинення суспільно небезпечних діянь, пов'язаних із використанням підроблених документів, що посвідчують особу та надають право перетинати державний кордон, слід визначити порядок та особливості їх огляду з метою виявлення ознак підробок ⁴.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Виявлення ознак підроблення в документах було предметом уваги таких вчених, як: Т. А. Бєєвої ⁵,

¹ Статистика по кількості осіб, які правомірно перетинали державний кордон України та по виявленню підроблених документів під час спроби перетинання державного кордону України/Офіційний сайт Державної прикордонної служби. URL: www.pvc.gov.ua (дата звернення: 20.04.2020).

² Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.)//*Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25—26. Ст. 131.

³ Кулагин П. Г. Проверка и осмотр документов//*Труды научно-исследовательского института милиции МВД СССР* Москва, 1959. № 1. С. 5—39.

⁴ Тальянчук Л. С. Криміналістичне дослідження документів, що посвідчують особу при перетині державного кордону України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 250 с.

⁵ Беева Т. А. Криминалистическое исследование поддельных иностранных паспортов: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Волгоград, 2003. 22 с.

І. В. Біба¹, О. В. Воробей², О. Л. Кобилянського³, П. Г. Кулагіна⁴, О. А. Леві⁵, М. П. Молибоги, І. М. Мельникова⁶, Л. Л. Патик⁷, Е. О. Разумова, М. П. Яблокова⁸ та інших. Однак, у цих дослідженнях не враховано специфічності документів, що посвідчують особу під час перетину державного кордону України, зокрема, особливостей огляду таких документів, суб'єктів та місця його проведення.

Мета статті: схарактеризувати основні види огляду документів, що посвідчують особу під час перетину державного кордону України, для визначення їх дійсності, належності відповідній особі та виявлення ознак підробки, базуючись на визначенні терміна «огляд документів».

Викладення основного матеріалу дослідження. У сучасній криміналістиці під оглядом документів пропонується розуміти слідчу (розшукову) дію, що полягає у вивченні документів, їх дослідженні з метою виявлення і фіксування ознак, що надають їм значення речових доказів⁹. У тлумачному словнику «оглядом визначається обстеження з метою перевірки, контролю, виявлення чого-небудь недозволеного тощо»¹⁰.

¹ Біб І. В. Криміналістичне дослідження паспортів іноземних держав щодо виявлення підроблення//*Техническая экспертиза документов: проблемы и развитие:* сб. мат-лов Междунар. науч.-практ. конф. (Киев, 20—21.10.2005)/сост. К. Н. Ковалев, Т. В. Тимофеева; ИПЦ МВД Украины. Киев, 2006. С. 195—205.

² Воробей О. В. Криміналістичне дослідження паперових грошей України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 235 с.

³ Кобилянський О. Л. Криміналістичне дослідження документів із спеціальними засобами захисту: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 255 с.

⁴ Кулагин П. Г. Криминалистическое исследование документов, удостоверяющих личность/под. общ. ред. В. Н. Рощина. Москва, 1959. 89 с.

⁵ Леви А. А. Средства и методы защиты документов от подделки. Статья вторая//*Вопросы борьбы с преступностью:* сб. науч. тр. Москва, 1969. Вып. 10. С. 150—173.

⁶ Мельников І. М. Актуальні питання криміналістичного дослідження та перспективи захисту українських паспортів і посвідчень особи нового зразка//*Техническая экспертиза документов: проблемы и развитие:* ... С. 191—194.

⁷ Патик Л. Л. Криміналістичне дослідження підробленого паспорта громадянина України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 210 с.

⁸ Яблоков Н. П. Техническая экспертиза документов в криминалистике: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1954. 14 с.

⁹ Пясковський В. В., Черноус Ю. М., Іщенко А. В., Алексеев О. О. та ін. Криміналістика: підручник. Київ, 2015. 544 с.; Біленчук П. Д., Лисиченко В. К., Клименко Н. І. та ін. Криміналістика: підручник/за заг. ред. П. Д. Біленчука. 2-ге вид., випр. і доп. Київ, 2001. 544 с.; Разумов Э. А., Молибога Н. П. Осмотр места происхождения: методика и практика: справ.-метод. изд. Киев, 1994. 672 с.; Воробей О. В., Мельников І. М., Волошин О. Г. Техніко-криміналістичне дослідження документів: навч.-метод. посіб. Київ, 2008. 304 с.

¹⁰ Великий тлумачний словник сучасної української мови/уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь, 2007. 1440 с.

Законодавчо огляд документів регламентовано ст. 237 Кримінального процесуального кодексу України: його проводять слідчий, прокурор з метою виявлення та фіксування відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, включно з оглядом місцевості, приміщення, речей і документів¹. Водночас огляд документів, що посвідчують особу під час перетину державного кордону України, має певні особливості, пов'язані зі специфікою об'єкта вивчення. Передусім, це документи суворого обліку та звітності, які наділені засобами захисту, мають відмінні від загальних для всіх документів правила оформлення, видачі, подальшого внесення персональних даних, нанесення відбитків печаток і штампів, додаткових відомостей, терміну дії тощо².

Важливість такого огляду полягає, передусім, у виявленні ознак підробки цієї категорії документів, що в подальшому є попередженням про вчинення інших кримінальних правопорушень державного та міждержавного рівня. Із такої специфіки випливають і особливості огляду цих документів. Такими особливостями є: суб'єкти огляду, місце, мета, засоби огляду, результат. Розглянемо докладніше деякі з цих особливостей.

Свого часу досить слушно Р. С. Белкін та інші науковці зазначали різницю між оглядами, яка полягає лише у колі учасників і формі фіксування перебігу й результатів цієї дії³. Важливою є також класифікація суб'єктів огляду документів, які надають право перетинати державний кордон України.

На нашу думку, доречно виокремити **чотири категорії** суб'єктів огляду таких документів:

- 1) до першої категорії належать працівники Державної прикордонної служби України (далі — ДПСУ);
- 2) друга категорія — працівники прокуратури, підрозділів Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки України;
- 3) до третьої категорії належать судові експерти Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки України та Міністерства юстиції України, що мають відповідну експертну кваліфікацію;
- 4) четверта категорія — це решта працівників, які мають справу з перевіркою документів, що посвідчують особу під час перетину державного кордону України (представники туристичних фірм, банківських установ, нотаріуси, судді тощо).

До працівників першої категорії належать службові особи підрозділів охорони державного кордону, які пройшли спеціальну підготовку

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 09.03.2020).

² Тальянчук Л. С. Зазнач. твір. С. 112.

³ Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Криминалистика: учебник: в 2 т./под ред. Р. С. Белкина. Москва, 1998. 990 с. ; Патик Л. Л. Зазнач. твір.

в навчальних закладах ДПСУ та мають практичні навички перевірки документів. Під час їх навчання особливу увагу звертали на вміння ідентифікувати особу за фотокарткою (фотозображенням) у паспортних документах пред'явника та виявлення ознак внесення в них змін. Також зазначена категорія суб'єктів отримує допуск до самостійного несення служби в прикордонному наряді «Перевірка документів»¹.

Огляд документів означеними вище суб'єктами також відрізняється за місцем проведення: 1) на пунктах пропуску через державний кордон (спеціально призначених будівлях з обладнанням); 2) у транспортних засобах та в місцях стоянки транспортних засобів закордонного прямування; 3) у спеціально визначених зонах контролю в портах, риболовецьких підприємствах, причалах, на території суміжних держав; 4) поза пунктами пропуску в місцях проведення контролю осіб (у вагоні поїзда, в автобусах).

Найчастіше виявлення ознак підробки здійснюється на пунктах пропуску через державний кордон України. Залежно від виду сполучення, прикордонники оглядають такі документи: в аеропортах — здебільшого перевіряють усі відповідні паспортні документи (паспорт громадянина України для перетину кордону, дипломатичні й консульські паспорти, посвідчення члена екіпажу, документи біженців та осіб без громадянства, рідше — паспорт моряка); у морських пунктах пропуску — вивчають паспорт моряка, рідше — паспорт; на автомобільних, залізничних і пішохідних пунктах перетину оглядають паспорт громадянина України для перетину кордону².

Систему й етапи перевірки документів (огляду) зазначено в Інструкції з організації і здійснення перевірки документів громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перетинають державний кордон³: 1) стандартна перевірка, що містить спрощену та повторну; 2) поглиблена перевірка; 3) експертне дослідження.

Докладніше зупинимось на перших трьох рівнях перевірки паспортних документів. Стандартну перевірку проходять шляхом огляду паспортних документів усі без винятку особи, які мають намір перетнути державний кордон України, оскільки цю перевірку проводять у тому обсязі, що необхідний для визначення законних підстав для перетинання кордону громадянами України, іноземцями й особами без громадянства. Початком такої перевірки є момент подання особою відповідного паспортного документа.

¹ Про затвердження Інструкції з організації і здійснення перевірки документів громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перетинають державний кордон: наказ Адміністрації Держприкордонслужби України від 05.06.2012 р. № 407. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1083-12> (дата звернення: 12.03.2020).

² Тальянчук Л. С. Знач. твір. 250 с.

³ Про затвердження Інструкції з організації і здійснення перевірки документів громадян України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1083-12> (дата звернення: 12.03.2020).

Під час перевірки працівники охорони державного кордону: а) передусім, визначають вид паспортного документа за допомогою огляду написів на обкладинці; б) зіставляють загальний вигляд із відповідним визначеним зразком паспортного документа; в) перевіряють його реквізити, звіряючи з інформацією в машинозчитувальній зоні та персональних даних, внесених до паспортного документа; г) під час огляду фотокартки (фотозображення) у візових наклейках паспортів порівнюють їх з особою власника (зображення особи на фотокартці (фотозображенні) має відобразитися за визначеними правилами ¹, зокрема: з правильним положенням голови, відповідним освітленням, відсутністю головних уборів, темних окулярів тощо); д) визначають дійсність наявних віз; е) особливу увагу працівники першої категорії звертають на відсутність у наданих документах явних ознак повної чи часткової підробки. Для ефективнішого виконання цих завдань використовують відповідне технічне обладнання ².

Такими засобами є: освітлювальні прилади (ліхтарі з блим світлом, ліхтарі з УФ-променями), компактні мобільні прилади зі збільшувальним окуляром та ультрафіолетовими променями (лупи *Regula Magnifier 10^x*, *Regula Profession 10^x* та інші), прилади для стаціонарного дослідження (оперативного контролю «Євро-пост», «Євро-пост» ТВ, відеоспектральні компаратори *Regula, Foster+freeman*), автоматичного зчитування машинозчитувальної зони паспортних документів та ін. ³

Вибір цих технічних засобів залежить від місця проведення огляду документів, кількості охочих перетнути кордон та наявності їх у пункті пропуску.

Оглядаючи документи під час стандартної перевірки, працівники охорони державного кордону занотовують інформацію до бази даних осіб, які перетнули державний кордон України ⁴.

Однак, за вказівкою керівника можна проводити повторну перевірку паспортних документів. Її здійснюють із метою виявлення осіб, які потрапили в зону прикордонного контролю або на транспортні засоби закордонного прямування без проходження прикордонного контролю (рейсові автобуси, морські судна тощо), без документа чи за документом, який належить іншій особі.

¹ Пчеліна О. В. Правила огляду паспортів та основні прийоми виявлення їх підробки//*Право і Безпека*. Харків, 2010. № 4. С. 191—194. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2010_4_43 (дата звернення: 12.03.2020).

² Тальянчук Л. С. Зазнач. твір.

³ Про затвердження Положення про базу даних «Відомості про осіб, які перетнули державний кордон України»: наказ Адміністрації Держприкордонслужби України від 25.06.2007 р. № 472 (зі змін. та допов.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0765-07> (дата звернення: 12.03.2020).

⁴ Про прикордонний контроль: Закон України від 05.11.2009 р. № 1710-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17> (дата звернення: 12.03.2020).

Особливістю такої перевірки є те, що її виконують в умовах обмеженого часу, адже вона не має затримати відправлення¹. Тому службові особи ДПСУ, які проводять повторну перевірку, повинні мати практичний досвід роботи з вивчення паспортних документів і виявлення ознак внесення змін до них.

Під час такого огляду працівники охорони державного кордону більш ретельно: а) вивчають загальний вигляд документа, звертаючи увагу на обкладинку, папір, їх товщину та структуру, відповідність сторінок, їх нумерацію, наявність перфорації та якість зображення на сторінках²; б) перевіряють і зіставляють реквізити документа, звертаючи увагу на текстову частину зазначених даних щодо правильності заповнення паспорта, відповідності стилю викладу, наявності граматичних помилок і забруднень; наявності водяного знаку, захисних волокон, з'єднувального шва, відбитків печаток, штампів та інших спеціальних засобів захисту (під час перевірки інформації також вивчають зміст у машинозчитувальній зоні та персональних даних, наявних у паспортному документі)³; в) ретельно порівнюють з особою власника, оглядаючи фотокартки (фотозображення) у паспортних документах (зіставляючи вік пред'явника із зазначеною датою народження та з датою видачі документа), національність, віросповідання й підписи за зовнішнім виглядом; г) вивчають сторінки, на яких зазначено відомості про осіб, яких туди вписано, додатково можуть оглядати інші документи (свідоцтво про народження, запрошення, поліси страхування тощо), а також для уточнення можуть ставити питання власникові документа про зазначену інформацію; д) визначаючи дійсність віз, вивчають зміст відбитків печаток і штампів, їх послідовність та відповідність способу нанесення; е) звертають увагу на відсутність ознак повної чи часткової підробки⁴. Для підвищення ефективності роботи використовують відповідне технічне обладнання⁵.

Керівник підрозділу охорони державного кордону має право тимчасово запровадити спрощений порядок перевірки через непередбачуване посилення інтенсивності руху, коли час очікування в пункті пропуску стає надмірним, а всі кадрові, матеріально-технічні та організаційні можливості для його скорочення вичерпані⁶. Цей вид перевірки полягає у тимчасовій відмові від виконання окремих дій і заходів стандартної перевірки (наприклад,

¹ Про затвердження Інструкції з організації і здійснення перевірки документів громадян України ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1083-12> (дата звернення: 12.03.2020).

² Пчеліна О. В. Знач. твір.

³ Кулагин П. Г. Указ. соч.

⁴ Беева Т. А. Указ. соч.

⁵ Тальянчук Л. С. Знач. твір. С. 116.

⁶ Про затвердження Положення про базу даних ... URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0765-07> (дата звернення: 12.03.2020).

опитування чи огляду додаткового документа — свідоцтва про народження, про смерть, запрошення тощо).

Перевірка паспортних документів на контрольно-пропускних пунктах через державний кордон, незалежно від її рівня, — це не лише ретельна робота з документами, а й спілкування з їх власниками. Для створення позитивного середовища під час перевірки цих документів співробітники держорганів мають культурно спілкуватися, мати охайний зовнішній вигляд, чітко й компетентно опрацьовувати документи, обґрунтовувати результати перевірки тощо ¹.

Завершенням стандартної перевірки паспортних документів є дозвіл на перетин державного кордону України чи відмова у його перетині. Результатом одного із цих рішень є позначки у паспортному документі про це у вигляді відбитка штампа ².

У разі виникнення сумнівів щодо дійсності або належності паспортного документа відповідній особі та виявлення ознак підроблення — проводять поглиблену перевірку документів, що посвідчують особу під час перетину державного кордону України.

Поглиблена перевірка документів — це дослідження паспортних та інших документів громадян України, іноземців та осіб без громадянства, яку здійснюють для підтвердження або спростування ознак їх підроблення (фальсифікації) ³. Її виконують службові особи ДПСУ, які допущені до виконання стандартної перевірки документів та підвищили свою кваліфікацію з питань захисту документів. Ці особи перебувають на відповідному обліку спеціалістів Адміністрації ДПСУ з поглибленої перевірки паспортних документів ⁴.

Підставою такої перевірки є: 1) заява особи, яка попередньо вивчала паспортний документ; 2) вказівки органів ДПСУ (Адміністрації, регіональних управлінь, начальників органів охорони державного кордону); 3) інформація про можливе використання підроблених, недійсних документів або таких, що належать іншим особам ⁵.

Спеціалісти з поглибленої перевірки повторно: 1) визначають дійсність паспортного документа, візи й решти документів за допомогою порівняння їх з інформацією, яка міститься в інформаційно-довідкових матеріалах, в описах зразків паспортних і решти документів; 2) вивчають належність

¹ Про прикордонний контроль: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17> (дата звернення: 12.03.2020).

² Там само.

³ Про затвердження Інструкції з організації і здійснення перевірки документів громадян України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1083-12> (дата звернення: 12.03.2020).

⁴ Тальянчук Л. С. Зазнач. твір.

⁵ Про затвердження Інструкції з організації і здійснення перевірки документів громадян України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1083-12> (дата звернення: 12.03.2020).

громадянинові України, іноземцеві чи особі без громадянства паспортних документів за допомогою опитування цих осіб; 3) уточнюють відомості про відсутність щодо пред'явника доручень правоохоронних і розвідувальних органів України з використанням оперативних баз даних; 4) особливу увагу звертають на визначення ознак підробки у документі, пред'явленому особою¹.

Огляд документів під час перевірки проводять у приміщенні міжнародних і міждержавних пунктів пропуску, що обладнані спеціальною криміналістичною технікою з дослідження документів і мікроскопами, відео-спектральними компараторами *Regula, Foster+freeman*, які забезпечують дослідження та фіксування в різних режимах освітлення, та ін.

На відміну від стандартної, за результатом здійснення поглибленої перевірки складають висновок спеціаліста. Висновок складають у письмовій формі на звороті аркуша із заявою про здійснення поглибленої перевірки документа або в електронному вигляді. Виконавець передає (надсилає) цей висновок ініціаторові для проведення необхідних дій².

Паспортний документ, у якому було виявлено ознаки підробки чи визначено належність іншій особі, після проведення поглибленої перевірки спеціаліст вилучає протоколом і спрямовує на наступний рівень перевірки паспортних документів — експертне дослідження судовими експертами, що ми розглянемо далі.

Працівники другої категорії можуть здійснювати огляд паспортних документів під час патрулювання, розслідування кримінальних правопорушень, затримання й арешту, розшуку осіб, які переховуються від органів влади, а також під час огляду місця події, обшуку, допиту й інших слідчих і оперативних дій.

У коментованому Кримінально-процесуальному кодексі України огляд визначено як слідчу (розшукову) дію, що полягає у безпосередньому спостереженні й дослідженні його учасниками матеріальних об'єктів, які пов'язані з обставинами вчинення кримінального правопорушення³. Огляд паспортних документів може виступати як самостійна слідча дія, так і бути частиною іншої слідчої дії.

Алгоритм дій під час огляду цими працівниками документів, що по-свідчують особу під час перетину державного кордону України, наближений до стандартної перевірки таких документів на контрольно-пропускних пунктах. Це: а) визначення виду паспортного документа; б) перевірка його реквізитів на сторінці, що містить відомості про власника та інші позначки на сторінках документа; в) огляд фотокартки (фотозображення) у паспорті та на візових наклейках порівнюють між собою та з особою власника; г) визначають наявність і дійсність віз; д) також оглядають такі документи

¹ Тальянчук Л. С. Зазнач. твір.

² Там само.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 09.03.2020).

з метою визначення ознак підробки. Імовірність використання суб'єктами другої визначеної нами категорії технічних засобів під час такого огляду мінімальна, тому у необхідних випадках може бути запрошений спеціаліст для надання допомоги у вигляді консультацій, у виявленні, фіксуванні, закріпленні й вилученні паспортних документів.

Якщо огляд документа проводять як слідчу дію, то її результат оформлюють протоколом огляду, що містить підписи посадових осіб, які її проводили, та підписи понятих¹. Обов'язково в протоколі огляду документів, що посвідчують особу під час перетину державного кордону України, конкретизують назву документа, його серію і номер, коли та на чие ім'я його видано, яким органом, строк дії, наявність віз, відбитків печаток і штампів, позначок. Виявлені ознаки підробки в таких документах занотовують до протоколу із зазначенням місця виявлення та методів, засобів, які для цього застосовано². Останнє може стати підставою для відкриття нового кримінального провадження за ст. 358 Кримінального кодексу України.

Один з видів огляду документів, який здійснюють судові експерти різних відомчих міністерств, є проведення експертизи. Це ознайомлення експерта з документом, який підлягає дослідженню, та наданими зразками до початку дослідження з метою перевірки наданих документів і зразків (відповідно до зазначених у документі про призначення експертизи) та з'ясування сутності поставлених перед експертом завдань³.

Ми вважаємо цілком слушною думку О. В. Воробей про те, що огляд документів експерт завершує після ознайомлення з обставинами справи та питаннями, зазначеними в постанові про призначення експертизи документів, а також після вивчення загального огляду паспортного документа та зразка (у разі надання останнього). Дати відповідь на зазначені в постанові питання неможливо лише за результатами експертного огляду в приміщенні кабінету. Експертне дослідження передбачає використання низки прийомів і методів для виявлення матеріальних ознак (а також сучасних складних прийомів і науково-технічних засобів) і спрямоване на визначення факту невідповідності паспортного документа, способу підроблення та безпосереднє виявлення ознак підроблення тощо. Отже,

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 09.03.2020)..

² Патик Л. Л. Особливості огляду паспорта громадянина України під час розслідування злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями//*Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*: наук.-практ. журн. Київ, 2008. № 19. С. 273—280.

³ Колмаков В. П. Следственный осмотр отпечатков печатей и штампов, подготовка и направление их на экспертизу//*Советская криминалистика*. Москва, 1951. Вып. 1. С. 129—150; Терзиев Н. В. Криминалистическое исследование документов: учеб. пособ. по спецкурсу. Москва, 1966. 41 с.; Петряев С. Ю. Криміналістичне дослідження підроблених іноземних паперових грошей: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 1998. 17 с.

слід зазначити, що експертне дослідження є більш широким поняттям, проте, початком його проведення є експертний огляд¹.

Розглядувані документи вкрай рідко потрапляють до рук четвертої категорії суб'єктів огляду. Однак, у разі проведення огляду паспортних документів цими суб'єктами, обов'язковою вимогою є обізнаність і знання правил виявлення підробки. Це не лише попередить інші кримінальні правопорушення, пов'язані з використанням підроблених документів, а й убезпечить від матеріальних збитків. Так, наприклад, працівники банку можуть видати кредит особі за підробленим документом, нотаріуси — видати доручення, посвідчити документи тощо².

Висновки. Отже, види огляду документів, що посвідчують особу під час перетину державного кордону України, потребують від суб'єктів огляду спеціальних знань у галузі документознавства, практичних навичок перевірки паспортних документів, що важливо під час розслідування й попередження кримінальних правопорушень, пов'язаних з підробленням цих документів.

References

- Averianova, T. V., Belkin, R. S., Korukhov, Iu. G., Rossinskaia, E. R. (1998). *Kriminalistika: uchebnik: v 2 t.* Ed.: R. S. Belkin. Moscow [in Russian].
- Beeva, T. A. (2003). *Kriminalisticheskoe issledovanie poddelnykh inostrannykh pasportov.* (Abstract of candidates thesis: 12.00.09). Volgograd [in Russian].
- Bib, I. B. (2006). Kryminalistychnе doslidzhennia pasportiv inozemnykh derzhav shchodo vyjavlennia pidroblennia. *Tekhnicheskаia ekspertiza dokumentov: problemy i razvitie: sb. materialov Mezhdunar. nauch.-prakt. konf.* (Kiev, 20—21.10.2005). Eds.: K. N. Kovalev, T. V. Timofeeva; IPTc MVD Ukrainy. Kiev [in Ukrainian].
- Bilenchuk, P. D., Lysychenko, V. K., Klymenko, N. I. ta in. (2001). *Kryminalistyka: pidruchnyk.* Ed.: P. D. Bilenchuk. 2-he vyd., vypr. i dop. Kyiv [in Ukrainian].
- Iablokov, N. P. (1954). *Tekhnicheskаia ekspertiza dokumentov v kriminalistike.* (Abstract of candidates thesis: 12.00.09). Moscow [in Russian].
- Kobylianskyi, O. L. (2007). *Kryminalistychnе doslidzhennia dokumentiv iz spetsialnykh zasobamy zakhystu.* (Candidates thesis: 12.00.09). Kyiv [in Ukrainian].
- Kolmakov, V. P. (1951). Sledstvennyi osmotr ottiskov pečatei i shtampov, podgotovka i napravlenie ikh na ekspertizu. *Sovetskaia kriminalistika.* Moscow. Vyp. 1 [in Russian].
- Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III (zi zminamy ta dopovnenniamy).* Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 2001. № 25—26. St. 131. [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI (zi zminamy ta dopovnenniamy).* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (data zvernennia: 09.03.2020). [in Ukrainian].
- Kulagin, P. G. (1959). *Kriminalisticheskoe issledovanie dokumentov, udostoveria-iushchikh lichnost.* Ed.: V. N. Roshchina. Moscow [in Russian].
- Kulagin, P. G. (1959). Proverka i osmotr dokumentov. *Trudy nauchno-issledovatel'skogo instituta militsii MVD SSSR.* Moscow. № 1 [in Russian].

¹ Воробей О. В., Мельников І. М., Волошин О. Г. Знач. твір. С. 38.

² Тальянчук Л. С. Знач. твір.

- Levi, A. A. (1969). Sredstva i metody zashchity dokumentov ot poddelki. Statia vtoroia. *Voprosy borby s prestupnostiu*: sb. nauch. tr. Moscow. Vyp. 10 [in Russian].
- Melnykov, I. M. (2006) Aktualni pytannia kryminalistychnoho doslidzhennia ta perspektyvy zakhystu ukrainskykh pasportiv i posvidchen osoby novoho zrazka. *Tekhnicheskaiia ekspertiza dokumentov: problemy i razvitie*: sb. materialov Mezhdunar. nauch.-prakt. konf. (Kiev, 20—21.10.2005). Eds.: K. N. Kovalev, T. V. Timofeeva; IPTc MVD Ukrainy. Kiev [in Ukrainian].
- Patyk, L. L. (2008). Osoblyvosti ohliadu pasporta hromadianyna Ukrainy pid chas rozsliduvannia zlochniv, uchynenykh orhanizovanymy zlochnynymy uhrupovanniamy. *Borotba z orhanizovanou zlochnynstiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka)*: nauk.-prakt. zhurn. Kyiv. № 19 [in Ukrainian].
- Patyk, L. L. (2010). *Kryminalistychno doslidzhennia pidroblenoho pasporta hromadianyna Ukrainy*. (Candidates thesis: 12.00.09). Kyiv [in Ukrainian].
- Pchelina, O. V. (2010). Pravyla ohliadu pasportiv ta osnovni pryomy vyavlennia yikh pidrobky. *Pravo i Bezpeka*. Kharkiv. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2010_4_43 (data zvernennia: 12.03.2020) [in Ukrainian].
- Petriaiev, S. Yu. (1998). *Kryminalistychno doslidzhennia pidroblenykh inozemnykh paperyvykh hroshei*. (Abstract of candidates thesis: 12.00.09). Kyiv [in Ukrainian].
- Piaskovskiy, V. V., Chornous, Yu. M., Ishchenko, A. V., Alieksieiev, O. O. ta in. (2015). *Kryminalistyka*: pidruchnyk. Kyiv [in Ukrainian].
- Pro prykordonnyi kontrol*: Zakon Ukrainy vid 05.11.2009 r. № 1710-VI (zi zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17> (data zvernennia: 12.03.2020) [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii i zdiisnennia perevirky dokumentiv hromadian Ukrainy, inozemtsiv ta osib bez hromadianstva, yaki peretynaiut derzhavnyi kordon*: nakaz Administratsii Derzhprykordonsluzhby Ukrainy vid 05.06.2012 r. № 407. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1083-12> (data zvernennia: 12.03.2020) [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Polozhennia pro bazu danykh «Vidomosti pro osib, yaki peretnuly derzhavnyi kordon Ukrainy»*: nakaz Administratsii Derzhprykordonsluzhby Ukrainy vid 25.06.2007 r. № 472. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0765-07> (data zvernennia: 12.03.2020) [in Ukrainian].
- Razumov, E. A., Moliboga, N. P. (1994). *Osmotr mesta proisshestviia: metodika i praktika*: sprav.-metod. izd. Kyiv [in Russian].
- Statystyka po kilkosti osib, yaki pravomirno peretynali derzhavnyi kordon Ukrainy ta po vyavlenniu pidroblenykh dokumentiv pid chas sroby peretynannia derzhavnoho kordonu Ukrainy. *Ofitsiyni sait Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby*. URL: www.dpsu.gov.ua (data zvernennia: 20.04.2020) [in Ukrainian].
- Talianchuk, L. S. (2017). *Kryminalistychno doslidzhennia dokumentiv, shcho posvidchuiut osobu pry peretyni derzhavnoho kordonu Ukrainy*. (Candidates thesis: 12.00.09.) Kyiv [in Ukrainian].
- Terziev, N. V. (1966). *Kriminalisticheskoe issledovanie dokumentov: ucheb. posob. po spetckursu*. Moscow [in Russian].
- Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy*. (2007). Ed.: V. T. Busel. Kyiv [in Ukrainian].
- Vorobei, O. V. (2004). *Kryminalistychno doslidzhennia paperyvykh hroshei Ukrainy* (Candidates thesis: 12.00.09). Kyiv [in Ukrainian].
- Vorobei, O. V., Melnykov, I. M., Voloshyn, O. H. (2008). *Tekhniko-kryminalistychno doslidzhennia dokumentiv*: navch.-metod. posib. Kyiv [in Ukrainian].

Л. С. Тальянчук
ВИДЫ ОСМОТРА ДОКУМЕНТОВ,
УДОСТОВЕРЯЮЩИХ ЛИЧНОСТЬ ПРИ ПЕРЕСЕЧЕНИИ
ГОСУДАРСТВЕННОЙ ГРАНИЦЫ УКРАИНЫ (обзорная статья)

Осмотр паспортных документов делится на виды по следующим критериям:

1) по составу участников:

- а) сотрудники Государственной пограничной службы Украины, обладающие специальными знаниями и прошедшие соответствующую подготовку;*
- б) сотрудники прокуратуры, подразделений МВД, Службы безопасности Украины;*
- в) судебные эксперты, имеющие соответствующую экспертную квалификацию;*
- г) другие работники, имеющие право изучать документы (представители туристических агентств, банковских учреждений, нотариусы, судьи и другие);*

2) по месту осмотра:

- а) в пунктах пропуска: через государственную границу (в специально оборудованных зданиях); в транспортных средствах и на местах стоянок иностранных транспортных средств; в специально отведённых зонах контроля в портах, на рыболовческих предприятиях, причалах, территории соседних государств; за пределами контрольно-пропускных пунктов в местах проверки людей (в вагонах, в автобусах);*
- б) в рабочих помещениях, офисах или за их пределами.*

Во время осмотра субъекты должны следовать следующей процедуре:

- 1) определить тип паспортного документа;*
- 2) осмотреть общий вид;*
- 3) проверить его данные;*
- 4) изучить фотографию;*
- 5) изучить страницы документа;*
- 6) установить действительность существующих виз;*
- 7) использовать соответствующее техническое оборудование для выявления признаков полной или частичной подделки паспортных документов.*

Систематизированы и рассмотрены особенности изучения этих документов с целью выявления признаков подделки — такие, как: время и место, профессиональная квалификация участников опроса, техническая поддержка, цель и результат проверки, процедура обнаружения и исправления. Изучение документов требует от специалистов специальных знаний, практических навыков проверки паспортных документов, что крайне важно при расследовании и предупреждении уголовных преступлений,

связанных с подделкой документов, удостоверяющих личность при пересечении государственной границы Украины.

Ключевые слова: паспорт, субъект, проверка, пересечение границы, выявление признаков подделки, эксперт, исследования.

L. Talianchuk

**TYPES OF IDENTITY DOCUMENTS INSPECTION
WHILE CROSSING THE STATE BORDER OF UKRAINE
(Review Article)**

*Inspection of passport documents is divided into types according to the following criteria: 1) by entities (the first category includes employees of the State Border Guard Service of Ukraine who possess special knowledge and have undergone appropriate training; the second one comprises of prosecutors, units of the Ministry of Internal Affairs, the Security Service of Ukraine; the third one includes only forensic experts with corresponding forensic qualifications; the fourth category comprises of other employees who have the right to inspect documents (representatives of travel agencies, banking institutions, notaries, judges and others)); 2) by inspection sites (**at checkpoints**: a) at border checkpoints (specially selected buildings with equipment), b) in vehicles and at the places of foreign vehicles parking; c) in specially designated control areas: in ports, fishing enterprises, berths, in the territory of neighboring states; d) outside checkpoints at places where persons are being examined (in a train car, in buses); **in workrooms, offices or outside**).*

During inspection, entities should undertake the following procedure: a) determine the type of passport document; b) examine general appearance; c) check its details; d) examine photo cards; e) pages are studied; e) establish the validity of existing visas; g) use appropriate technical equipment to detect signs of complete or partial forgery in passport documents.

The peculiarities of studying these documents were also systematized and considered above in order to identify signs of forgery, such as: time and place, professional qualification of survey participants, technical support, purpose and result of inspection, procedure for detecting and fixing signs of forgery. The study of documents requires possessing special knowledge, practical skills of checking passport documents which is extremely important in investigation and prevention of criminal offenses related to forgery of identity documents when crossing the state border of Ukraine.

Keywords: passport, entity, inspection, border crossing, detection of forgery signs, forensic expert, research.

Надійшла до редколегії 27.04.2020

Тальянчук Л. С. Види огляду документів, що посвідчують особу під час перетину державного кордону України (оглядова стаття). *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. / редкол.: О. М. Ключев, В. Ю. Шепітько та ін. Харків : Право, 2020. Вип. 22. С. 82—95. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.07>.